

České dějiny na stránkách slovenského Historického časopisu (1993-2006)

DAGMAR BLÜMLOVÁ – JOSEF BLÜML (ČESKÉ BUDĚJOVICE)

Předkládaný příspěvek byl inspirován názvem letošní jubilejní česko-slovenské konference; nepředstavuje tedy výsledek dlouhodobého systematického výzkumu v dané oblasti ani si nenárokují právo na závaznost zjištěných skutečností.¹ Chce se pouze zamyslet nad tím, jak v posledních třinácti letech reflektuje slovenský Historický časopis české dějiny a zda jsou vůbec v spektru jeho zájmu. Proto by název předkládaného textu mohl být čten rovněž s intonací věty tázací, neboť na počátku tohoto zamyšlení stála právě otázka. Její aktuálnost mimo jiné prověřila rovněž skutečnost, že přítomnost Historického časopisu na českých odborných pracovištích a v knihovnách není samozřejmostí a zájmu nejmladší vědecké generace se vůbec vymyká. V tomto smyslu by jistě byla zajímavá konfrontace, a to hned ve dvou směrech; do jaké míry je na Slovensku využíván starší ekvivalent Historického časopisu Český časopis historický a jak se v něm odráží český odborný zájem o slovenské dějiny. Tato komparace přesahuje záměr konferenčního příspěvku, nicméně přece jen jsme k ní alespoň rámcově přihlíželi. Sondou do katalogu slovenských univerzitních a akademických knihoven a do citací ve vybraných slovenských historiografických pracích jsme zjistili, že Český časopis historický (ČČH) tam své nezastupitelné místo má. Pokud jde o „slovenský prostor“ v ČČH v posledních třinácti letech, má své pravidelné zastoupení v recenzním oddílu a sporadicky se objevují ryze slovakistická témata; okruh společných dějin zejména za první republiky je samozřejmostí.²

¹ Pro komplexní výzkum v dané oblasti by kupříkladu bylo nutné zohlednit výzkumné oblasti a publikační činnost slovenských akademických a univerzitních odborných pracovišť.

² Kupř. téma J. Tisa. K reprezentativnímu výzkumu by ovšem bylo nutné sledovat vývoj i za hranici „třinácti let po“ a sledovat vývoj odborného zájmu v závislosti na politických a společenských proměnách.

Volba Historického časopisu jako materiálu pro hledání odpovědi na výchozí tázání po zájmu současné slovenské historiografie o české dějiny vyšla z časem prověřeného faktu, že historiografie je významnou rezonanční plochou aktuálního stavu společnosti, jakousi „výkladní skříní“ humanitních věd. V českém prostoru byl tradiční platformou prezentace historické vědy výše jmenovaný Český časopis historický založený v roce 1895 a bezprostředně spjatý se jmény Jaroslava Golla³ a Josefa Pekaře⁴. Kontinuita existence časopisu přerušila až druhá světová válka; po ní – v letech 1946-1949 – se znovu vrátil na scénu, ale jen nakrátko. Po dalších třech letech odmlky byl v roce 1953 proměněn na Československý časopis historický a k původnímu názvu se vrátil až v roce 1990.

Slovenský Historický časopis začal vycházet od roku 1953, tedy objevil se v roce proměny názvu ČČH. Jeho vydavatelem se stal Historický ústav Slovenské akademie vied, do jejíž struktury byl včleněn 18. června roku 1953.⁵ V současné době je časopisem „všetkých historikov, ktorí sa zaoberajú slovenskými dejinami a všetkých slovenských historikov, ktorí skúmajú či už slovenské alebo svetové dejiny.“⁶

Tématika, po níž pátráme, tedy tematika českých dějin, by měla být zastoupena v okruhu dějin světových. Tento okruh má na stránkách Historického časopisu dvě roviny; užší prvou, která přináší sporadické a nepravidelné informace z historie neevropských kultur⁷; širší druhou, která představuje víceméně pravidelné a časté historické průhledy do Ev-

³ J. Goll (1846-1929), český historik, jemuž se tradičně přisuzuje role zakladatele české pozitivistické školy. Jeho osobností se zabýval brněnský historik Jaroslav Marek, zejm. v monografii *Jaroslav Goll*, Praha 1991. Nejnovější poznatky k tzv. „Gollově škole“ přináší sborník *Jaroslav Goll a jeho žáci* ze stejnojmenné konference pořádané Jihočeskou univerzitou a konané v Českých Budějovicích. Mezi jejími účastníky byl i současný slovenský historik Jozef Baďuřík, autor příspěvku *O počiatkoch štúdia histórie na Univerzite Komenského v Bratislave*. Srov. B. Jiroušek – J. Blüml – D. Blümlová (edd.): *Jaroslav Goll a jeho žáci*. Č. Budějovice 2005. K tomu rovněž B. Jiroušek: *Jaroslav Goll. Role historika v české společnosti*. České Budějovice 2006.

⁴ K. J. Pekařovi (1870-1937) srov. M. Kučera: *Rakouský občan Josef Pekař*. Praha 2005.

⁵ Vznikl již v roce 1943 jako ústav Slovenskej akademie vied a umení.

⁶ Tiráž Historického časopisu. Srov. rovněž <http://www.historickycasopis.sk/index.php?id=hc42005>

⁷ Jde zejména o dějiny jihovýchodní Asie, ať již starší (kupř. M. Slobodník: *Koncepcia čínskej zahraničnej politiky v období před a za vlády dynastie Tchang*. Historický časopis [dále jen HČ] 42, 1994, s. 520-533.) či novější a nejnovější (kupř. F. Průčková: *Vietnam a krajiny juhovýchodnej Ázie v povojnovom období*. HČ 47, 1999, s. 88-104.).

ropy, a to nejčastěji skrze maďarské (uherské) dějiny a skrze fenomén Československa. Můžeme dokonce říci, že tyto dvě roviny – samozřejmě s většinovým podílem druhé, zaměřené na studium uherského a československého přesahu – tvoří více než třetinový podíl vědeckého zájmu slovenské historiografie (zbývající prostor je samozřejmě věnován zájmu o domácí dějiny a o metodologii). Je tedy nanejvýš patrné, jak se na rozdíl od současné české historiografie slovenští historici snaží vyrovnávat nejen s novými možnostmi otevřenými rokem 1989, ale také se dvěma kapitoly své existence v souvislosti, ne-li závislosti na dvou sousedních národech. Přitom se analogická tendence odráží rovněž ve výběru recenzovaných textů.

Shrneme-li výše řečené, můžeme odpovědět na vstupní otázku po přítomnosti obrazu českých dějin v posledních třinácti ročnících slovenského Historického časopisu takto: české dějiny zajímají slovenské historiky potud, pokud se dotýkají dějin slovenských, a to je v první řadě fáze společného česko-slovenského státu. Jakýkoliv jiný úsek českých dějin, který podmínku slovenských souvislostí nesplňuje, není Historickým časopisem reflektován.⁸ V souvislosti s tímto centrálním zjištěním znovu připomínáme, že Historický časopis je sice ústředním periodikem současné slovenské historiografie, nevyčerpává však veškerou odbornou produkci slovenských historiků. Protože si předkládané zamyšlení nenárokují definitivní zhodnocení tématu, není pro něj rozhodující kvantitativní koncept, a to ani v synchronním záběru ani v diachronní linii protať rokem 1993. Rovněž si neosobuje právo na hodnocení kvality jednotlivých příspěvků. Ve snaze o maximální objektivitu pracuje s odbornými texty výhradně jako s nositeli sdělení.

Po vstupních zjištěních se nám vzorek třinácti posledních ročníků Historického časopisu stává především podkladem pro hledání optiky slovenského pohledu na - v Čechách rovněž frekventované - téma česko-slovenského státu, a to hlavně v prvním dvacetiletí jeho existence. Konkrétní okruhy, které jsou v tomto smyslu hodny pozornosti jsou následující:

I. Myšlenka společného státu Čechů a Slováků a její nositelé, vznik společného státu. Předmětem zvýšeného zájmu slovenských historiků je více než Masaryk Edvard Beneš, a to především jako teoretik koncepce formování česko-slovenských vztahů, v níž dominuje představa jednotného československého národa nejen jako podmínky mezinárodní prestiže, ale rovněž důležitého vnitropolitického stabilizačního činitele.⁹ Zhodno-

⁸ Poněkud jiná je situace v populárnější zaměřené revui *História*.

⁹ Rovněž českému historikovi se osobnost Edvarda Beneše jeví jako přitažlivé

cení Benešova konceptu dvou větví jediného národa, z nichž mladší, „*životne nevyčerpaná, bezprostrednou ľudovou silou biologickou a kultúrnou*“¹⁰ nadaná měla mít na formování jednotného národa větší podíl, než jaký si dokázala představit, je kritické. Znovu jsou zvažovány Benešovy kontroverzní myšlenky, kupř. že k národnímu sjednocení lze dospět spíše poslovenštěním Čechů než počestněním Slováků, nebo výtka slovenské inteligenci, že má tendenci „sedět doma“, zatímco „*má dobyť celý štát a zúčastniť sa vlády vo všetkých odboroch.*“¹¹ Ačkoliv je evidentní, že slovenská problematika byla pro Beneše i v době, kdy zastával prezidentský úřad, problémem pouze dílčím, jednou ze součástí jeho vnitropolitických záměrů, slovenská historiografie akcentuje jeho mimořádný vliv na vytváření česko-slovenských vztahů zejména v tom, že se jako jediný pokusil o teoretické rozpracování myšlenky koexistence dvou národů. Zvýšenou citlivost na sám akt vzniku společného státu reflektuje také recenzní část Historického časopisu, kupř. recenze Klimkovy knihy *Říjen 1918. Vznik Československa* z pera bratislavského historika Romana Holce, který rozhořčeně glosuje „*dehonestující*“ tón výkladu slovenského rozměru události roku 1918, „*minimalizovaný na najnevyhnutnejšiu možnú mieru.*“¹²

K tomuto tématu, tématu reflektujícímu počátky společného státu, bychom mohli přiřadit rovněž unikátní materiálovou stať Dagmar Pelčákové, která přibližuje „vstupní“ (ne)naladěnost k společnému bytí prostřednictvím česko-slovenské ankety, která v roce 1914 proběhla v časopise Prúdy.¹³ Tento časopis začala v roce 1909 v Budapešti vydávat slovenská liberálně-pokroková skupina, jejíž členové byli ovlivněni jednak Masarykem, jednak slovenským hnutím tzv. hlasistů z konce 19. století. Ve srovnání s hlasisty byli prúdisté v otázkách česko (i uhersko)-slovenských umírněnější, respektující stávající politickou situaci. Vedení skupiny prosazovalo úzkou kulturní i hospodářskou spolupráci v rámci česko-slovenské vzájemnosti, již měl podpořit i ambiciózní publicistický projekt. Tak

téma, ovšem zejména v souvislosti s jeho rolí vázanou na mezníky 2. světové války; Mnichov, zahraniční odboj, odsun, konfiskace majetků, konečně i cesta komunistů k moci.

¹⁰ Srov. V. Bystrický: *Eduard Beneš a Slovensko (1918-1938)*. HČ 43, 1995, s. 251.

¹¹ E. Beneš: *Reč k Slovákom o našej národnej prítomnosti a budúcnosti*. Bratislava 1934.

¹² HČ 47, 1999, s. 118.

¹³ D. Pelčáková: *Česko-slovenská anketa v časopise Prúdy z roku 1914 (1919) a otázka vzájomnosti*. HČ 53, 2005.

se v první polovině roku 1914 uskutečnila širokospektrá anketa, od níž slovenští iniciátoři očekávali konstruktivní dialog a argumentaci pro perspektivu česko-slovenské myšlenky. Pečlivě připravované číslo časopisu Prúdy s výsledky mělo vyjít v červenci 1914. Anketa usilovala o zachycení českého i slovenského pohledu na základní problémy, jež byly formulovány do devíti bodů s těmito významy: 1. Souhlasíte s myšlenkou československé vzájemnosti a jak si ji představujete? 2. Je pražský spolek Československá jednota za současných podmínek schopen úspěšně vzájemnost pěstovat?¹⁴ 3. Plní české politické strany svou povinnost vůči česko-slovenské vzájemnosti? 4. Jak se má pro vzájemnost pracovat na české a jak na slovenské straně? 5. Co si myslíte o kulturní vzájemnosti? 6. Nedomníváte se, že pěstování kulturní vzájemnosti je na úkor slovenštiny? 7. Uznáváte skutečnost mravní a duševní maďarizace naší (tj. slovenské – D. B.) mládeže v maďarských školách a očekáváte v tomto smyslu nápravu od škol českých? 8. Co si myslíte o nahrazování maďarské školy českou a jaké konkrétní návrhy můžete v tomto smyslu uvést? 9. Co si myslíte o hospodářské vzájemnosti, o poměru slovenského a českého finančnictví a jakou úlohu má mít český kapitál na Slovensku?¹⁵ Ačkoliv se adresář respondentů nedochoval, lze prokázat, že řada oslovených osobností neodpověděla (kupř. T. G. Masaryk). V červencovém dvojčísle Prúdov se nakonec vyslovilo 37 českých a 39 slovenských představitelů inteligence.¹⁶ Obecně lze říci, že výsledky ankety vyjadřovaly reálnou názorovou hladinu – z české strany poměrně jednotný (a poměrně idealistický) názor na potřebu spolupráce při rozvíjení vzájemnosti, dokonce i společné národní kultury. Slovenské názory byly mnohem odstíněnější (neboť praktičtější) a pouze část z nich viděla perspektivu v postupném splyvání do jednoho celku. Většina hájila slovenskou svébytnost na základě rozumného názoru, že Češi a Slováci jsou sice dva národy společného původu, avšak nikoliv stejné povahy (v tomto smyslu byla důležitou také otázka víry). Tato myšlenka se pak promítala do všech dílčích okruhů, zejména do otázky slovenského školství. Zjednodušeně řečeno: Slovákům šlo o živou vlastní budoucnost, Čechům o jakýsi „nadstandard“ existující současnosti.

¹⁴ Prúdisté koncepci ankety se spolkem Československá jednota konzultovali již v době příprav.

¹⁵ Originální znění otázek srov. D. Pelčáková: c. d. , s. 506.

¹⁶ Českou stranu zastupovali většinou vysokoškolští a středoškolští učitelé, kupř. Arne Novák, Jaroslav Bidlo, Albert Pražák aj. Slovenské spektrum respondentů bylo pestřejší – je zajímavé, že na české straně bylo minimálně hospodářských pracovníků a zcela chyběli duchovní.

II. Otázka poměru národností v státních institucích a politice v období první republiky je specificky slovenským tématem, jehož český ekvivalent je v současné české historiografii zastoupen pouze okrajově. Slovenskou historiografii zajímají zejména okruhy vyššího úřednictva¹⁷ a československé armády.¹⁸ Jde samozřejmě o menšinové postavení Slováků a ačkoliv autoři své studie nebudují na statistice, kterou přikládají pouze jako ilustrativní materiál, jejich diskriminace je více než zřetelná. Téměř každý uvedený příklad potvrzuje nevýhody Slováků, zejména v striktních podmínkách strategie tzv. „úřednické otázky“ (kupř. k obsazení systemizovaného místa v státní službě na Slovensku bylo požadováno maturitní vysvědčení, diplom o absolvování právnických studií, doklad o složení tří zkoušek na některé z rakousko-uherských univerzit, k šesté hodnostní třídě navíc 18 let advokátské či notářské praxe, přičemž žadatel nesměl mít více než 42 let).¹⁹ Analýza skladby Československé armády v letech 1918-1938 vyznívá v podobném smyslu; kupř. v národnostní struktuře mírové armády z roku 1934 bylo v důstojnickém sboru 91, 29% Čechů a 2, 5% Slováků – až za 5, 37% Němců atd. atd.). K tomuto okruhu se tematicky přimyká interpretace slovenské reakce na přítomnost českých státních zaměstnanců v letech 1938-1939.²⁰ I tady se znovu vrací konfrontační myšlenka v pregnantních formulacích: „*Protikladom otázky postavenia Čechov na Slovensku bol podiel Slovákov na moci, tj. ich spoluúčasť na riadení štátu a v administratívnom aparáte ústredných orgánov.*“²¹ K „objektivním příčinám“, v jejichž důsledku nebylo možné poměrného zastoupení dosáhnout, je někdy přiřazována neschopnost slovenské politické reprezentace fixovat tento nárok systémem dohod či jinými právními formami. V souvislosti s politikou první republiky připomínáme aktuální slovenskou potřebu přesného vymezení pojmu česká politika, slovenská politika a česko-slovenská politika (v tomto případě hraje závažnou úlohu rovněž přítomná pomlčka), což je kupř. osou polemiky Ladislava Suška a Jana Rychlíka.²²

¹⁷ Zejména N. Krajčovičová: *K otázke personálneho obsadzovania orgánov štátnej a verejnej správy na Slovensku v prvých rokoch po vzniku ČSR*. HČ 44, 1996.

¹⁸ Srov. J. Anger: *Národnostná štruktúra dôstojníckeho zboru česko-slovenskej armády v rokoch 1918-1938*, HČ 41, 1993.

¹⁹ Podle Přípisu presidia ministerské rady z března 1919. Srov. N. Krajčovičová: c. d., s. 617.

²⁰ Kupř. V. Bystrický: *Vystahovanie českých štátnych zamestnancov zo Slovenska v rokoch 1938-1939*. HČ 45, 1997.

²¹ Tamtéž, s. 599.

²² K výměně názorů na stránkách Historického časopisu zavdala příčinu Suškova

III. Češi a slovenská škola – jedna z nejcitlivějších otázek česko-slovenských vztahů. Na české straně se s ní setkáváme většinou v konkrétních osudech českých učitelů působících na Slovensku. Jsou mezi nimi ti, kteří prostě „odsloužili“ čas vymezený služebním příkazem²³, ale také ti, kteří v místě svého působení zanechali nezapomenutelnou stopu a po návratu do Čech se stali významnými propagátory Slovenska.²⁴ Na slovenské straně je česká škola vystřídáním školy maďarské; tvoří ji nejen osobnosti učitelů, ale také učebnice v roli výkonných transferů oficiálního čechoslovakismu. O přesahu této problematiky do zájmové sféry evropských badatelů svědčí stat' Elisabeth Bakke, která se věnuje analýze učebnic dějepisu platných v letech 1918-1938.²⁵ Většinu schválených učebnic představovaly překlady učebnic českých, a to zpravidla bez úprav, bez zohlednění slovenských specifik. Jejich potlačení, mnohdy velmi necitlivé (kupř. husitství je jedna „z *najvýznačnejších* *dôb našich dejín*“ nebo, v souvislosti se vznikem ČSR, alternace pojmů český a československý stát atd.), v konečném výsledku vedlo víc k rozdělení než k sblížení obou národů.

Výjimku na stránkách sledovaných třinácti ročníků historického časopisu tvoří český příspěvek Pavly Vošahlíkové, která na otázku česko-slovenských vztahů pohlíží prostřednictvím sociálních dějin.²⁶ V obezřetných formulacích sleduje sociální skladbu Slováků v Čechách a Čechů na Slovensku na přelomu 19. a 20. století, příčiny jejich pobytu a konečně vytěžený obraz, který přenáší do své domoviny. Výsledná komparace pokazuje na skutečnost, která byla v jiném kontextu již výše vyslovena: český pohled na Slovensko je sice jednotný, ale měřený pouze vlastní zkušeností, ne slovenskou. Slovenský pohled na Čechy jednotu postrádá (Vošahlíková doslova píše, že „*se nevešiel do jednoho rámu.*“²⁷), obsahuje úplnou škálu od sympatie k antipatii.

recenze prvního dílu Rychlíkovy knihy *Češi a Slováci ve 20. století. Česko-slovenské vztahy 1914-1945*. Bratislava – Praha 1997.

²³ Kupř. jihočeský regionální historik a středoškolský profesor Jan Muk, který byl na dva roky přeložen do Lučence.

²⁴ Kupř. Karel Kálal nebo učitel a malíř František Volf. Srov. D. Blümlová: *Sto tváří z jihočeské kulturní historie*. Pelhřimov 2000.

²⁵ E. Bakke: *Čechoslovakizmus v školských učebniciach (1918-1938)*. HČ 47, 1999. Jde o slovenský překlad části disertační práce autorky obhájené v roce 1998 na University of Oslo.

²⁶ P. Vošahlíková: *Česko-slovenské vztahy v zrcadle sociálních dějin*. HČ 52, 2004.

²⁷ Tamtéž, s. 351.

Hlavní okruhy zájmu, jež jsme se pokusili vymezit, vycházejí z předválečné společné existence obou národů. Poválečný společný stát pro slovenské historiky přináší jiná aktuální témata. Pro českého kulturního historika bude bezesporu velmi zajímavý příspěvek Lenky Bálintové, která se zabývá reprezentativní soutěží bratislavská Zlatá lyra jako kulturně-politickým fenoménem šedesátých let 20. století, protože česko-slovenská otázka v něm stojí v poněkud jiném světle, totiž jako výrazně slovensko-česká.²⁸ Byl to právě tento mezinárodní festival, který ze zdánlivě bezproblémové oblasti pop music učinil záležitost výrazně politickou.²⁹ Zlatá lyra měla výjimečně široký akční rádius, hosty ze „spráteleného“ i ostatního zahraničí, přímé rozhlasové a televizní přenosy. Třetí (1968) a čtvrtý (1969) ročník soutěže se staly přesným obrazem společenské nálady a politické situace v zemi. I přes horečnou cenzorskou iniciativu vrcholných politických orgánů to byla právě Lyra 1969, kde se naposled veřejně – písní – protestovalo proti zvratu kurzu obrody. Je to téma, které na pozornost historiků teprve čeká. Text L. Bálintové z roku 2004 cestu k němu otevírá. Česko-slovenské vztahy jsou prostřednictvím bratislavské Lýry viděny v jiném světle, vyniká slovenský podíl na její realizaci, a to v dobrém (iniciování, organizace, publikum) i ve zlém (oficiální zákazy, kritika). Důležité je rovněž zjištění, že ať již česko-slovenská nebo slovensko-česká Lyra národy nerozdělovala, ale spojovala.

Na závěr si zopakujme vstupní otázku tohoto příspěvku: Jak v posledních třinácti letech slovenský Historický časopis reflektuje české dějiny? Výsledné zjištění, že „československé“ je na jeho stránkách vnímáno jako „české“, rozhodně není objevem. Setrvalá naléhavost přítomných textů, jejich vůle k vyrovnání se s dosud nepřekonanými traumaty vlastní historie a permanentní porovnávání možností mají výpovědní hodnotu samy o sobě. Jsou pro českou stranu důvodem k zamyšlení a cestou k pochopení, neboť, jak říkával profesor Pekař svým žákům, smyslem historikovy práce je chápat, nikoliv soudit.

Tento příspěvek vznikl s podporou grantu GAČR 409/04/0140.

²⁸ L. Bálintová: *Bratislavská lyra v kulturnopolitickom kontexte šesťdesiatych rokov 20. storočia*. HČ 52, 2004.

²⁹ Jako taková byla Zlatá lyra reflektována zejména v závěru šedesátých let; srov. zejména H. P. Hofmann: *Lyra 68 ohne gewohnten Glanz*. Rhythmus und Melodie 16, 1968, s. 12-14; v Čechách kupř. N. Dlouhá: *Zlatá lyra*. Hudební rozhledy 1968, s. 462-463; J. Příkryl: *Už i ty písničky*. Hudební rozhledy 1968, s. 667; L. Jehne: *Taneční hudba a ideologie*. Melodie 1969; J. Kotek: *Dusno až bouřливо*. Hudební rozhledy 1969, s. 432-434.